

УДК 336.64

Н. Є. Скрипник, І. С. Осипенко

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ

У статті здійснено моніторинг стану і динаміки розвитку первинних ланок господарського комплексу країни в часі та просторі, встановлено характер змін у середовищі суб'єктів господарювання. Запропонована сучасна технологія антикризової діагностики, що відповідає вимогам управління прибутковістю фінансово-економічної діяльності підприємства.

Ключові слова: управління, прибуток, соціально-економічний розвиток, антикризова діагностика.

В статье осуществлен мониторинг состояния и динамики развития первичных звеньев хозяйственного комплекса страны во времени и пространстве, установлен характер изменений в среде субъектов хозяйствования. Предложена современная технология антикризисной диагностики, которая отвечает требованиям управления прибыльности финансово-экономической деятельности предприятия

Ключевые слова: управление, прибыль, социально-экономическое развитие, антикризисная диагностика.

In the article, monitoring of the state and dynamics of development of primary links of economic complex of country is carried out in time and space, character of changes is set in the environment of management subjects. Modern technology of crisis management diagnostics is offered, which responds to request management of profitability of economic activity of enterprise

Keywords: management, income, economic development, crisis management diagnostics.

В умовах ринкових трансформацій, функціонування підприємств усе більше ускладнюється під впливом динамічних змін різних факторів навколишнього середовища. Критично оцінюючи загальну тенденцію позитивних зрушень за останні роки, слід зазначити, що реальний сектор поки що не є вирішальним чинником зростання національної економіки.

Першочерговим завданням розвитку економіки України є забезпечення стабільних темпів економічного зростання. Підвищення прибутку значною мірою визначає темпи економічного розвитку країни, окремих регіонів, збільшення суспільного багатства і підвищення життєвого рівня населення. Прибуток підприємства забезпечує зростання обсягів власних фінансових ресурсів, необхідних для здійснення фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Їх нестача спричиняє ризик виникнення боргів, що у підсумку може призвести до банкрутства підприємства. У цьому контексті формування ефективного механізму управління прибутком підприємств і його адаптація до наслідків системних кризових процесів має важливе теоретичне й практичне значення.

Формування механізму управління прибутком підприємств, обґрунтування структури й методичного забезпечення його функціонування дозволяє максимізувати прибуток підприємств у нових умовах господарювання. Основні концептуальні принципи даної проблеми були викладені в наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних учених: І.Т. Балабанова, І.О. Бланка, Є.Брігхема, Дж.К. Ван Хорна, В.М. Геєця, М.Г. Гузя, А. Дайле, П. Друкера, П.В. Єгорова, А.М. Ковальової, Л.А. Костирко, Ю.Г. Лисенко, М.Х. Мескона, С.В. Мочерного, А.М. Поддєрьогіна, В.С. Пономаренко, Г.В. Савицької, В.П. Стасюка, Р.А. Фатхутдинова, А.А. Чухна, А.Д. Шеремета й інших.

Високо оцінюючи їхній внесок у розв'язання безлічі теоретичних і практичних питань по формуванню механізму управління прибутком підприємств, варто вка-

зати на недостатній зв'язок їхніх досліджень із конкретними завданнями управління прибутком підприємств в умовах системної кризи.

У цьому зв'язку особливого значення набуває впровадження в практику методів регулювання фінансово-економічних процесів, які дають можливість підвищити ефективність управління прибутком підприємств.

Об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і практичних розробок проблем формування механізму управління прибутком підприємств визначили вибір теми та завдання дослідження.

За роки незалежності в Україні відбулася необґрунтована структурна трансформація, яка спричинила кризові процеси на всіх рівнях господарських відносин. Останні події, що відбуваються в Україні та у світі, лише поглиблюють кризові процеси на підприємствах та визначають антикризове управління як пріоритетний напрям наукових і практичних досліджень. Ще однією особливістю перебігу кризових процесів у сучасних трансформаційних умовах є наявність «інвестиційного голоду», за якого немає фінансового забезпечення впровадження заходів антикризового управління. Тому цілком закономірно, що нівелювання кризи потребує реалізації антикризового управління з урахуванням структурних трансформацій.

В методологічному контексті розвиток теорії і практики антикризового управління залежить від рішення проблем діагностики можливої неспроможності підприємств.

У спробі надання подібного рішення в аспекті прояву деструкцій і обґрунтування можливостей визначення симптомів формування осередків кризи по різного роду формуваннях продуцентів нами здійснено моніторинг стану та розвитку суб'єктів господарювання.

Згідно з даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) в період 1996–2009 рр. їх кількість зросла в 1,74 раза і склала на 01 січня 2011 р. понад 1263500 суб'єктів. Набула тенденції до зростання і кількість суб'єктів ЄДРПОУ з розрахунку на 1000 осіб населення. Згідно з нашими дослідженнями цей показник зріс майже в 2,0 рази і склав на початок 2011 р. майже 27,5. Проте позитивна динаміка кількості суб'єктів ЄДРПОУ в принципі не є абсолютним індикатором сприятливих змін у середовищі підприємництва, оскільки реально не відтворює числа створених при цьому робочих місць і обсягів виробництва товарів та послуг. Ми звернули увагу на негативну динаміку щорічних приростів суб'єктів ЄДРПОУ. На національних теренах здійснюється така політика, яка не сприяє вирішенню працездатним населенням проблеми самозабезпечення добробуту. У перебігу рецесії поживлення суб'єктів ЄДРПОУ тим не менше започаткувалась загальна тенденція їх спаду, яку ми встановили шляхом побудови кореляційного рівняння. В період 1997–2009 рр. в Україні щорічно в середньому кількість суб'єктів ЄДРПОУ зменшувалася на 378 одиниць. І це за умови, коли населення країни щорічно убувало в кількісному вимірі на 0,4 млн. осіб. Досить інформативною в цьому контексті виступає і динаміка робочих місць чи то зайнятості працездатного населення. Проведені нами розрахунки свідчать, що середньорічна кількість найманих працівників у період з 1996–2009 рр. скоротилася на 33,6% і склала за станом на початок 2010 р. близько 10,7 млн. осіб.

Корельовані за вектором змін показники реальної кількості щорічного приросту суб'єктів ЄДРПОУ і зайнятих на них працівників мали б привести до позитивної динаміки щодо ресурсовикористання, прибутковості операційної діяльності та концентрації промислово-виробничого персоналу. Проте цього не сталося. Репрезентовані дані (рис.1) щодо темпів зміни частки щорічного приросту суб'єктів

ЄДРПОУ у їх загальній кількості на відповідний кінець року, кількості найманих працівників з розрахунку на суб'єкт ЄДРПОУ та операційних витрат на одиницю реалізованої продукції відтворюють реальність висловленого.

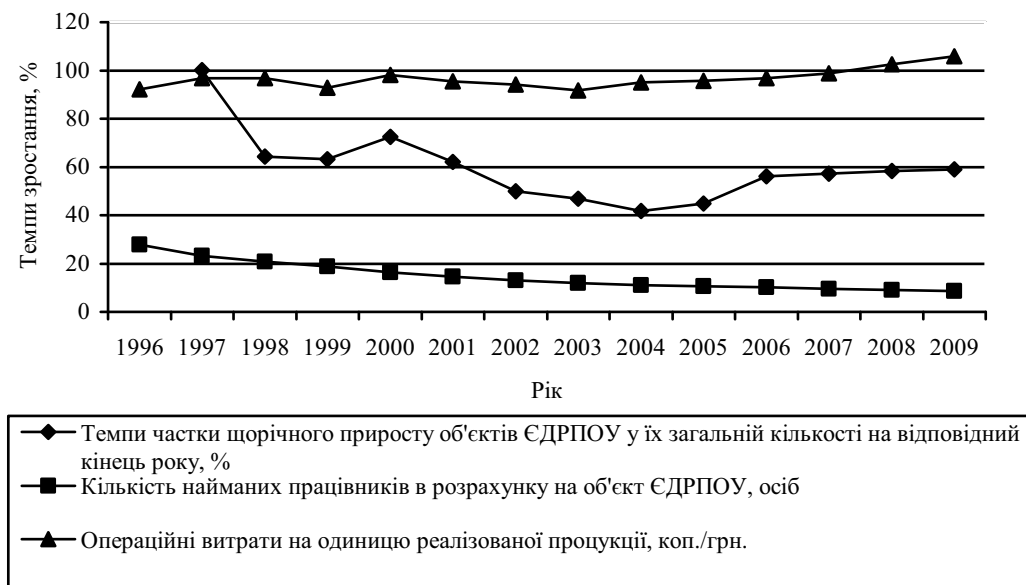

Рис. 1. Динаміка показників розвитку і задіяння потенціалу об'єктів ЄДРПОУ у 1996–2009 рр. (складено і розраховано авторами за даними [1, с. 316, 343; 2, с. 92; 3, с. 103, 431; 4, с. 61, 364, 84; 6])

Причин, які провокували несприятливі зміни позицій діючих суб'єктів ЄДРПОУ, безумовно, було багато і діяли вони в сукупності. Ми виявили ті симптоми, на які не звертали уваги в ейфорії щодо їх кількісного зростання.

Не звертати увагу на прояв цих симптомів з точки зору формування соціально орієнтованої економіки було б необачно. Якби подібну ситуацію було розглянуто у 1992–1994 рр., та може і трохи пізніше, то її можна було б прогнозувати. Але з переходом у ХХІ століття, коли експлерентний етап формування підприємницьких структур закінчився і перейшов у фазу патіентності та віолентності [5, с. 111–113], слід вважати, що подібні прояви суттєво не зачіпають загальну ринкову ситуацію в країні в цілому та регіонах зокрема. Поява і розвиток кризових процесів може кваліфікуватися як недолік системи управління.

Також стримуючим фактором соціально-економічного розвитку є збільшення кількості збиткових підприємницьких утворень (рис.2). Ми можемо констатувати, що майже половина суб'єктів підприємницької діяльності є неефективними. Цей факт підтверджує поглиблення кризових процесів у бізнес-середовищі.

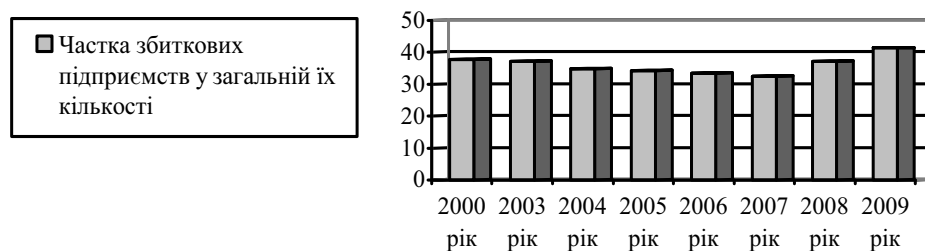

Рис. 2. Частка збиткових підприємств у загальній їх кількості (складено і розраховано авторами за даними [4, с. 63; 6])

Успіх управління в цілому визначається, насамперед, результатами діяльності окремих продуцентів. Ефективність управління суспільним розвитком у будь-якій країні в частині створення прийняттого середовища для функціонування виробників товарів та послуг і закономірного забезпечення зайнятості працездатного населення в контексті вирішення проблеми його доходів визначається динамікою самостійно господарюючих суб'єктів.

Сучасне управління будь-якою економічною системою покликане запобігти виникненню та розвитку кризових процесів. Фундаментом подібної спрямованості управління є антикризова діагностика соціально-економічних систем. Система антикризового менеджменту здатна трансформуватися і приймати форму реактивного, превентивного (попереджувальний), антиципативного (випереджальний) антикризового управління. Тому діагностика, як функція антикризового управління, повинна мати реактивну, антиципативну й превентивну спрямованість. Методика і технологія антикризової діагностики повинні відповідати вимогам сучасного менеджменту, бути універсальними, моніторинговими системами спостереження виникнення та розвитку кризових процесів.

Реактивний антикризовий менеджмент можна охарактеризувати як планування та впровадження заходів, метою яких є відновлення попереднього, докризового стану. Діагностика в межах реактивного менеджменту ґрунтується на дослідженні певної обмеженої кількості індикаторних показників, які порівнюються з базовими, нормативними змінними величинами системи. Проведення діагностичного дослідження обмежено в часі. Цілеспрямованість реактивного менеджменту, брак часу суттєво ускладнюють розробку зваженої антикризової концепції, а також перегляд діючих цілей та норм.

Превентивний (попереджувальний) антикризовий менеджмент може бути організований у соціально-економічних системах з високим ступенем саморегулювання та самоорганізації. В його основі лежить орієнтація управління на ефективне безкризове функціонування системи та стабілізаційна стратегія й тактика поведінки. Превентивний менеджмент має на меті збереження рівноваги у співвідношенні „соціально-економічна система – зовнішнє ринкове середовище” та повинен будуватися на принципах ліквідації суперечностей і неузгодженостей. В умовах складного й динамічного зовнішнього середовища, розбалансований стан є досить поширеним явищем внаслідок безперервної зміни цільової установки системи для її адаптації до небезпек і загроз ззовні. Превентивний антикризовий менеджмент вимагає розробки регулюючого механізму як саморегулюючої системи, тобто налагодження саморегульованого зворотного зв'язку з урахуванням параметрів зовнішнього середовища. Такий зв'язок можна забезпечити шляхом впровадження саме системи превентивної антикризової діагностики, заснованої на дослідженні комплексу індикаторних показників, як сенсорів (датчиків, що сприймають сигнали небезпеки) раннього виявлення загрози кризи. Діагностика в системі превентивного антикризового менеджменту, на наш погляд, змінить рольову функцію і стане навігатором. Стратегічні рішення, спрямовані на недопущення кризи, будуть реалізовуватися вже на ранніх стадіях управління, коли процес наближення кризи реально можна зупинити. При цьому безумовно треба враховувати, що рішення будуть ґрунтуватися на досить слабких і тому не завжди вірогідних сигналах про зародження кризового процесу.

Антиципативний антикризовий менеджмент являє собою управління, орієнтоване на зростання або інновації. Його впровадження можливе в гнучких, здатних до змін, адаптивних соціально-економічних системах, його прийняття означає відмову

від реалізації класичної моделі підприємницької поведінки та перехід до інноваційної моделі, яка ґрунтується на агресивній ринковій стратегії. Діагностика в межах антиципативного антикризового менеджменту має ґрунтуватися на скануванні підприємницького середовища, формуванні комплексу прогностичних індикаторних показників з метою реалізації управління за „слабкими сигналами” і в умовах стратегічних несподіванок, постійній підтримці на цій основі вигідного технологічного випередження. Діагностика в системі антиципативного антикризового менеджменту має відігравати роль інноватора, спрямованого на пошук нових шляхів безкризового розвитку, головним завданням якого є уникнення проблемних зон у сфері самого управління. Відомо, що будь-якій соціально-економічній системі відповідає певна корельована з нею технологія управління. На наш погляд, в антикризовому управлінні повинна віднайти чільне місце концепція рефлексії, яка вже на ранніх стадіях розвитку кризових процесів стане методологічною основою формування моделі, здатною ув'язати альтернативні економічні теорії й динамічну економічну дійсність.

У процесі побудови системи комплексної антикризової діагностики ми пропонуємо розділити загальний процес на окремі етапи, які є доцільними в межах діагностики кризового стану підприємств:

- 1) формування завдань і системи цільових орієнтирів діагностики;
- 2) визначення об'єктів діагностики (проблемного поля дослідження);
- 3) опис способів дослідження певних об'єктів;
- 4) створення системи індикаторних показників (симптомокомплексу), які описують кожен об'єкт аналізу окремо та комплексно;
- 5) формування інформаційної бази діагностики;
- 6) організація діагностики;
- 7) забезпечення проведення діагностики технічними засобами;
- 8) встановлення діагнозу;
- 9) розробка проекту управлінського рішення;
- 10) реалізація управлінського рішення.

Зміст кожного з етапів діагностики кризового стану підприємств розкритий у схемі, наведеній на рис. 3. Змістовне навантаження кожного з етапів діагностичного процесу повинно відповідати індивідуальним особливостям об'єкта дослідження. Методологія антикризової діагностики покликана враховувати особливості об'єктів діагностики, що підпадають під цей процес з урахуванням специфічних законів розвитку й функціонування. Логіка антикризової діагностики повинна ґрунтуватися на предметній логіці розвитку кризових процесів. Це обумовлено тим, що кожному етапу відповідає певний особливий стан соціально-економічної системи. Цим пояснюється необхідність визначення основних напрямів діагностичних досліджень в антикризовому управлінні.

Розпізнавання й ідентифікація ранньої, латентної стадії кризового процесу вимагає створення ефективного методичного діагностичного комплексу, що пов'язано з формуванням релевантної інформаційної бази діагностики. Симптомокомплекс складається з певного набору індикаторних показників, які формують інформаційну базу діагностики відповідно до стадії кризового процесу та рівня діагностичного дослідження. Ефективність діагностичних методів визначається не тільки можливістю розпізнавання кризових процесів, а й їх ідентифікації, тобто екстраполяції, встановленні критеріїв, галузевої специфіки, застосування гнучкого підходу до кількісного й якісного складу показників тощо. Реалізація завдань діагностики кризових процесів в аспекті формування її інформаційної бази передбачає

визначення й обґрунтування оптимального набору індикаторних показників, що характеризують економічну систему, які є симптомами кризового процесу на різних його стадіях. Процес встановлення діагнозу спирається на сформовану, необхідну і достатню систему критеріїв і класифікацію можливих відхилень базових параметрів досліджуваних об'єктів від їх нормальних значень, визначення характеру відхилень і причин їх виникнення. Діагностичні дослідження в антикризовому управлінні визначають належність об'єкта до класу, типу, групи або виявляють нетрадиційне сполучення ознак, їх діагностичну цінність для визначення результату – встановлення діагнозу з метою послабити, локалізувати або не допустити негативного впливу. Склад та змістове навантаження показників-індикаторів повинні відповідати завданням діагностики. У разі визначення проблемного поля трансформуються інформаційна база, кількість і якісний склад показників, звужується коло показників (наприклад, застосовуються не узагальнюючі, а індивідуальні показники).

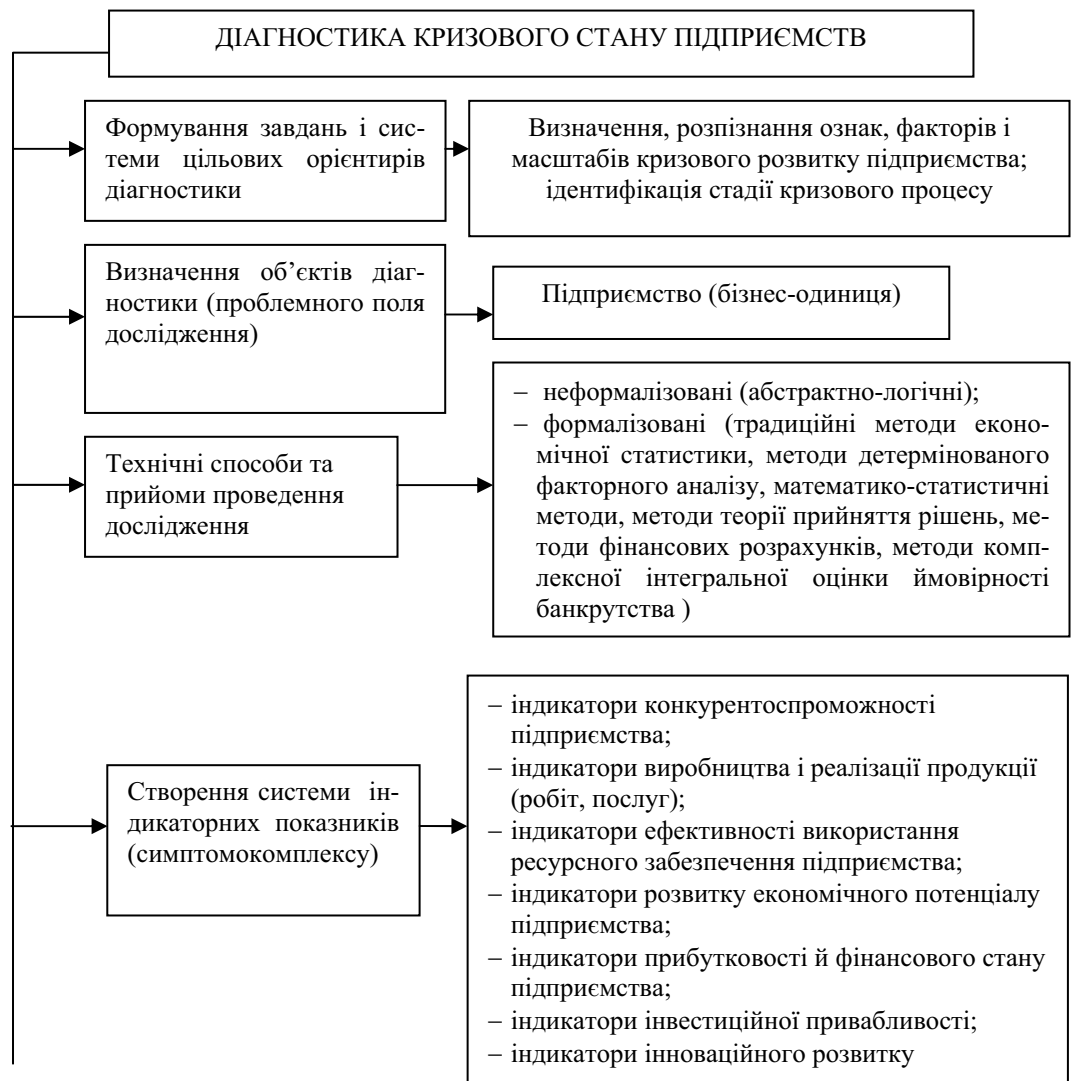

Рис. 3. Схема процесу діагностики кризового стану підприємств

Продовження рис. 3. Схеми процесу діагностики кризового стану підприємств

Стратегія і тактика антикризового управління повинні бути концептуально пов'язані між собою. Неузгодженість оперативних антикризових заходів зі стратегічними цілями не дозволить ліквідувати кризові явища та стабілізувати фінансово-економічний стан підприємства.

На основі результатів діагностичного дослідження обирається та реалізується альтернативна стратегія антикризового управління, здійснюється координація тактичного механізму фінансово-економічної стабілізації, спостереження і контроль за ефективністю антикризових заходів. У ході дослідження необхідно з'ясувати, в якій мірі реалізація антикризової стратегії приводить до досягнення цілей підприємства. Конкретні рекомендації щодо корекції антикризових заходів повинні формуватися лише після ретельного аналізу причин відхилення досягнутих результатів з контрольними плановими показниками. Основна роль у системі антикризового управління підприємством відводиться застосуванню внутрішніх механізмів фінансово-економічної стабілізації. Механізм оперативного коригування антикризових превентивних заходів забезпечується зворотним зв'язком з слідкуючою діагностичною системою, яка оснащена сучасними технологіями спостереження та розпізнавання кризових процесів за слабкими сигналами. Тому слід відзначити особливе вирішальне значення антикризової діагностики у виборі стратегії і тактики розвитку підприємства.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держ. ком. статистики України; відп. за вип. В.А. Головка. – К.: Техніка, 2002. – 644 с.

2. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2003. – 662 с.
3. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держкомстат України; відп. за вип. В.А. Головка. – К.: Консультант, 2004. – 631 с.
4. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; відп. за вип. Н.П. Павленко. – К.: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – 566 с.
5. Антикризисное управление: учебник / под ред. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 432 с.
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Надійшла до редколегії 20.04.2010.